

मृतकको सम्भनामा सापारु पर्व मनाइदै

भक्तपुर। उपत्यकाका तीन जिल्ला मध्ये भक्तपुरमा मनाइने सापारु फरक रहेको जो कसैले सहजै भन्न सक्दछ। किनकी भक्तपुरमा सो पर्व हेर्नका लागि छिमेकी जिल्लाका साथै अन्य स्थानबाट समेत जान्नालुको भिड लाग्ने गर्दछ। भक्तपुरमा आठ रात नौ दिनसम्म सापारु पर्व मनाइने गरिए पनि औपचारिक रुपमा सोमवार साँझबाटै शुरु

भएको छ। गुठी संस्थानले सुकुलढोकास्थित नाट्येश्वरीको पुजा गरि दरवार स्क्वायर स्थित बहटोलबाट धिन्ताडिघिसी नाच निकालेसँगै भक्तपुरमा औपचारिक रुपमा सापारु शुरु गर्दछ।

सापारु कृष्ण पक्ष प्रतिपदाको दिन मनाइने भएपनि जनैपूर्णिमाको साँझ गुठी संस्थानले धिन्ताडिघिसी नाच निकालेर भक्तपुरमा सापारुको

औपचारिक शुरुवात गर्ने परम्परा बमोजिम सोमवार साँझ धिन्ताडिघिसी नाच निकालेको हो। वर्ष दिनभित्र मृत्यु भएका आफन्तको सम्भनामा मनाइने धार्मिक, साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिक महत्वको पर्व सापारु शुरु भएको जनाउ दिन गुठी संस्थानले धिन्ताडिघिसी नाच बहटोलबाट शुरु भई भक्तपुर नगरका दरवारस्क्वायर, बालाखु

गणेश, चोछे, भुलाछे, महालक्ष्मी स्थान, थालछे, गछे, सुर्यमढी, दतात्रय, गोलमढी, सुकुलढोका, टौमढी, नासमना, वंशगोल, इटाछे र खोमा लगायत क्षेत्रको परिक्रमा गरी पुनः सुकुलढोकामा पुगेर समापन भएको हो।

धौं बाजा, तःबाजा, धिमाय बाजाको संयुक्त तालमा नाचमा सहभागीहरूले हातमा लठी जुधाएर धिन्ताडिघिसी नाच नाचिन्छ। कृष्णाश्रुटीको दिनसम्म मनाइने भक्तपुरको सापारुमा प्रत्येक दिन साँझ विभिन्न टोलबाट धिन्ताडिघिसी नाच सँगै विभिन्न व्यङ्ग्यात्मक नाटक, विभिन्न साँस्कृतिक नाचहरू प्रदर्शन गर्ने परम्परा रहेको छ। काठमाडौं उपत्यकालगायत नेवार समुदायको बाहुल्यता रहेका स्थानमा मंगलवारबाट सापारु पर्व मनाइन्छ। वर्ष दिनयता दिवंगत भएकाको सम्भनामा भाद्र शुक्ल प्रतिपदामा यो जात्रा मनाइने परम्परा अनुसार नेवार समुदायले सापारु पर्व मनाएको हो।

बाँकी पेज ७ मा

नेवा समाजमा ल्हासासंग ब्यापारिक र साँस्कृतिक सम्बन्धबारे अन्तरक्रिया

काठमाडौं। नेवाः समाजमा ल्हासासंग ब्यापारिक र साँस्कृतिक सम्बन्ध विषयमा सोधखोज गर्ने कार्यक्रम अरनिको समाजको सभा हल चाइना टाउनमा सम्पन्न भयो।

कार्यक्रममा लामो अवधिसम्म ल्हासा ब्यापारमा संलग्न यल मतयाः व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षसमेत रहेका तारणीबहादुर शाक्यले आफू ल्हासामा रहँदा तिब्बत स्वशासित क्षेत्रबाट दलाई लामालाई खेदेको र भारत भागेको घटनाबारे जिवन्त रुपमा आफ्नो धारणा स्पष्ट पारेको थियो। किमडोल विहारका देवीचन्द्र श्रेष्ठले नेवाः समाजमा पहिला नै तिब्बत ब्यापार रहेको र त्यसलाई

आधुनिक समयसम्म पनि निरन्तरता दिने कार्य पनि त्यसरी काम गरिरहेकाहरूले

गरेको बताए। असनका ल्हासा ब्यापारी मोतिकाजी तुलाधरले काठमाडौंमा अन्य कार्य नभएकाले पनि २६ दिन हिडेर र घोडा चढेर जानु पर्ने ल्हासा ब्यापार सञ्चालन गर्नको लागि कूटीसम्म पनि नेवाः समुदाय पुगेर उतातिर उनीहरू जान बाध्य भएको बताए। ल्हासा ब्यापारी प्रेमवीरसिं ताम्राकारले काठमाडौंमा जे जस्तो जात्रा पर्व मनाउने गरिन्थ्यो, कालिम्पोङ र ल्हासामा पनि ती सबैजसो जात्रा पर्व यहाँ जस्तै त्यहाँ बसोबास गरेका नेवाः समुदायले मनाउने गरेको जानकारी दिए। ल्हासा बारे अध्ययन गरी लेख रचना तथा पुस्तक तयार पारेका लेखक जगतवीर कंसाकारले आफू ल्हासा नपुगे पनि आफ्नो बाजे र बुवाको मुखबाट सुनेका

बाँकी पेज २ मा

मानव बेचबिखनको जालो बन्दै सामाजिक सञ्जाल

काठमाडौं। एसइई परीक्षाको नतिजा आउन बाँकी थियो। कैलालीका चार किशोरीहरूले घर खर्च जुटाउन जागिर गर्ने निधो गरे। उनीहरूको चाहनाअनुरूप गाउँमा रोजगार पाउने अवस्था त्यति सहज थिएन। रोजगार खोज्ने मनसाय बनाइरहँदा उनीहरू इमोमार्फत भारतीय नागरिक बताउने एक अज्ञात पुरुषसँग कुराकानी गर्न थाले। ती व्यक्तिको सोधनीमा उनीहरूले आफ्नो घरको गरिबी र रोजगारीको अवस्थाबारे जानकारी गराए। आर्थिक अभावको कमजोरीको फाइदा उठाउँदै ती पुरुषले किशोरीहरूलाई इमो एपमा कुरा गरेर भारत बोलाए। त्यहाँ २० हजार भारतीय रुपैयाँको जागिर दिने प्रलोभन देखाए। केही दिनको कुराकानीमै विश्वास गरेर चार किशोरी अज्ञात व्यक्तिको भनाइको भरमा भारत जान कैलालीको धनगढीस्थित नेपाल-भारत सीमामा पुगे। कहिल्यै एकै जिल्ला पार नगरेका ती किशोरीहरूलाई इमो माध्यमबाटै बसपार्कको टिकट कसरी काट्ने र कसरी सीमापार गर्ने तरिकासमेत इमोमार्फत ती पुरुषले सिकाएका थिए। घरका कुनै पनि सदस्यलाई जानकारी नगराई भारत जान हिँडेका किशोरीहरूलाई माइती नेपाल कैलालीले सीमामा

रोक लगायो। “ती किशोरीहरूसँग न भोला थियो न कुनै सामग्री। घरमा कसैलाई खबर नगरी भारत जागिर गर्न जान लागेका रहेछन्, मानव बेचबिखनको शङ्कास्पद अवस्था लागेर तत्काल रोक्थौं”, माइती नेपाल कैलालीका संयोजक शिव चरण चौधरीले घटना सुनाउँदै भने, “पछिल्लो समय सामाजिक सञ्जालले दलालको मनोबल बढाएको छ, मानव बेचबिखनको उच्चतम खतरा बढ्दो छ।” चौधरीका अनुसार फेसबुक, भाइवर, ट्वाइट्स एपजस्ता सामाजिक सञ्जालमार्फत दलालले मानव बेचबिखनको जालो थापिरहेको अनुभव सुनाए। यहाँसम्म कि अपराधमा संलग्न व्यक्ति वा समूहसम्म सम्पर्कमा पुग्न चुनौती थपिएको पनि उनले बताए। विदेशमा बसेर नेपाल लक्षितगरी काम गर्ने गिरोह सक्रिय रहेका छन्।

राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगले गरेको ‘मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारसम्बन्धी राष्ट्रिय प्रतिवेदन २०७९’ मा १५ देखि १६ वर्षका किशोरीहरू पुजाका लागि, विवाह गरेर जनेलगायतका प्रलोभनमा परी फेसबुक, इमोबाट चिनजानका आधारमा भारततर्फ लाने गरेको अवस्था उल्लेख छ।

बाँकी पेज २ मा

बागमती प्रदेशमा तामाङ र नेपाल भाषाको अनुवादक

काठमाडौं। बागमती प्रदेश सभाले पारित गरेको भाषा ऐन कार्यन्वयन गर्न प्रदेश संसदमा भाषा अनुवादकको व्यवस्था गरेको छ। बागमती प्रदेश सरकारले पहिलो चरणमा संसदीय गतिविधिलाई तामाङ र नेपाल भाषामा समेत अनुवाद गर्न अनुवादकको व्यवस्था गरेको हो।

बागमती प्रदेशका मुख्यमन्त्री बहादुरसिंह लामाले तामाङ पत्रकार संघले राजधानीमा आयोजना गरेको तामाङ मिडिया अवार्ड वितरण समारोहलाई सम्बोधन गर्दै सो जानकारी दिएकाे हो। बागमती प्रदेश सभाले पारित गरेको भाषा ऐन २०८१ वैशाख २४ गतेबाट लागु भएपछि सो विधेयक कार्यन्वयनका क्रममा बागमती प्रदेश सरकारले सो व्यवस्था गरेको हो।

बागमती प्रदेशले नेपाली

भाषाका अतिरिक्त तामाङ र नेपाल भाषालाई सरकारी कामकाजी भाषा बनाउने गरी भाषा ऐन जारी गरी अहिले कार्यन्वयनको चरणमा रहेको छ।

नेपाली बाहेक प्रदेश भित्र बहुसंख्यक जनताले बोल्ने भाषाको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा विकास गरी सरकारी कामकाजलाई सरल र सहज बनाउने उद्देश्यका साथ सो ऐन ल्याइएको हो। सो भाषा ऐन अनुसार बागमती प्रदेश सरकारको नियमन क्षेत्रभित्र रहेका सरकारी निकाय, सार्वजनिक संस्था तथा प्रतिष्ठानलगायतमा सो भाषालाई सरकारी कामकाजमा प्रयोग हुनेछ।

यो ऐन कार्यन्वयनमा आए पछि प्रदेश भित्रका सबै सरकारी दस्तावेजहरू तामाङ र नेपाल भाषामा अनुवाद गरी

बाँकी पेज ७ मा

मध्यपुर थिमिमा सापारुसँगै साँस्कृतिक महोत्सव शुरु

भक्तपुर। साँस्कृतिक नगरीको रुपमा रहेको मध्यपुर

जलवायु परिवर्तनको जोखिम न्यूनीकरणका लागि आदिवासी ज्ञान उपयोगी

काठमाडौं। विश्वमा बढ्दै गएको जलवायु परिवर्तनका असरबाट हुन सक्ने जोखिम न्यूनीकरणमा आदिवासी जनजाति महिलाको परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रथाजन्य अभ्यासको महत्वपूर्ण योगदान रहेको अनुसन्धानबाट प्राप्त अध्ययनले पुष्टी गरेको पाइएको छ। आदिवासी जनजाति अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र (सिप्रेड)ले हिमाल, पहाड र तराईका आदिवासी महिलाहरूमा गरेको अनुसन्धानबाट यस्तो अवस्था देखिएको सो संस्थाकी कार्यकारी निर्देशक डा. पासाडी डोल्मा शेर्पाले राजधानीमा आयोजित कार्यक्रममा अनुसन्धान प्रतिवेदन सार्वजनिकीकरण तथा प्रमाणिकरण मार्फत जानकारी दिएका छन्।

‘जलवायु संकटलाई अनुकूलन गर्ने आदिवासी महिलाहरूमा स्थानविशेष फरक-फरक ज्ञान र अभ्यास रहेको पाइएको छ।’ प्रतिवेदन सार्वजनिकरण तथा प्रमाणिकरण कार्यक्रममा कार्यकारी निर्देशक डा.शेर्पाले बताए –‘प्रकृति तथा वातावरणसंग निकट रहेर गरिने साँस्कृतिक प्रथा, परम्परा, प्रथाजनित सामाजिक गतिविधि र विश्वास प्रणाली नै जलवायु परिवर्तनसंग जुध्ने आदिवासी महिलाको शक्ति हो।’, उनले भने।

सिप्रेडले मुलुककै सीमान्तकृत जिल्ला दार्चुला मूल थातथलो भएका आदिवासी व्यक्ती सौका (रोड), रुकुम पूर्वका खामभाषी मगर र बर्दियाका थारु महिलाहरू समेत हिमाल, पहाड र तराईका तीन जिल्लामा जलवायु परिवर्तनले

पारेको प्रभाव र सो प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलनमा आदिवासी जनजाति महिलाको ज्ञान प्रणाली सम्बन्धमा अनुसन्धान गरेको थियो।

आदिवासी ज्ञान र अभ्यासहरू अनुसन्धानमा आदिवासी महिलाहरूको परम्परागत जीवनशैली, साँस्कृतिक परम्परा, चाँडपर्व तथा प्राकृतिक स्रोत माथिको निर्भरतालाई विश्लेषण गरिएको छ। अनुसन्धान प्रतिवेदनमा हिमाली जिल्ला दार्चुलामा खाद्य सुरक्षाका लागि भण्डारण गर्ने “किन्” पद्धति (जमीन मुनी भण्डारण गर्ने), विऊलाई सुरक्षा गर्ने “कोछा” (छालाको भोला), भून्छिम (काठको वाक्स) तथा ऋतु अनुसार बसाई सार्ने पद्धतिहरू

बाँकी पेज ७ मा

पुरुषबाट महिला बनेका र जन्मादाकै महिलाको अधिकार फरक कि एकै ?

काठमाडौं। “स्वअनुभूतिको आधारमा लैङ्गिक पहिचान पाउनु व्यक्तिको संवैधानिक हक नै हो, यो हक निवेदकले उपभोग गर्न पाएको अवस्था छैन,” अधिवक्ता सञ्जय अधिकारीले सर्वोच्च अदालतमा गरेको बहसमा उठाएको प्रश्न हो यो।

यौनाङ्गको आधारमा केटा भनी पहिचान गरियो, त्यसै अनुसार नाम पनि राखियो। निवेदकले आफू महिला रहेको अनुभूत गरे। आफ्नो नाम रुक्सना राखे। राज्यले उनी जस्ता व्यक्तिलाई दिएको छुट्टै लैङ्गिक पहिचान अन्यमा नागरिकता लिए।

अन्यको सट्टा महिला कायम

गर्न दायर गरेको रिट निवेदनमा अधिवक्ता अधिकारीले अन्य नाम तथा लैङ्गिक विवरण बदर गरी महिला कायम गर्ने आदेश मागे।

सरकारी निकायका तर्फबाट सहन्यायाधिवक्ता गोविन्द खनालले एकपटक लिङ्ग अन्य लेखी नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरिसकेपछि फेरि कुनै वस्तुगत प्रमाण विना नै लिङ्ग संशोधन हुने विषय नभएको दलिल पेस गरे। यसले सामाजिक परिवेश र परिपाटीलाई नै प्रतिकुल असर गर्ने सहन्यायाधिवक्ता खनालले उल्लेख गरे।

लिङ्ग परिवर्तन गरेको चिकित्सकीय प्रमाण पेस गरेमा मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट मात्र परिवर्तित लैङ्गिक पहिचानमा

नागरिकता दिने गरिएको छ। पछिल्लो समय व्यक्तिको लैङ्गिक पहिचानको निर्धारणको आधार जैविक तत्त्वको अतिरिक्त सम्बन्धित व्यक्तिको स्वअनुभूति तथा निजको ब्रेन सेक्सलाई पनि बनाउनु पर्ने अवधारणा विकसित भएको पाइन्छ। अदालतले आदेशमा उल्लेख गरेको छ।

सर्वोच्चको यही आदेश यतिबेला चर्चासँगै विवादमा परेको छ। जन्मदाका बालकले महिलाको र बालिकाले पुरुषको विवरणमा नागरिकता लगायतका सरकारी कागजपत्र लिन पाउने आदेशले अधिकारकर्मीहरूलाई

बाँकी पेज २ मा

नेवार, तागाधारी र मधेशी समूदायले मनाए गुँपुन्ही, जनैपुर्णिमा र राखी पर्व

भक्तपुर । श्रावण शुक्ल पुर्णिमाको अवसरमा गत सोमवार काठमाण्डौ उपत्यकालगायतका नेवार समूदायको बस्ती रहेको स्थानहरुमा गुँपुन्ही, तागाधारी पहाडी समुदायले रक्षाबन्धन, जनैपुर्णिमा तथा ऋषितर्पणी र मधेसी समुदायले दिदी बहिनीले दाजुभाईलाई हातमा राखी बाँधेर पर्व धुमधामले मनाएका छन ।

सोमवार एकाविहानै तागाधारीले नजिकको नदि, तलाउ, कुवा, पोखरी, कुण्डमा स्नानगरी जौ, तिल र कुशद्वारा ऋषिहरूलाई तर्पण गरी वैदिक रुद्राभिषेक पद्धतिबाट मन्त्रिएको नयाँ जनै (यज्ञोपवित) लगाईन्छ । वैदिक परम्पराअनुसार तागाधारीले लगाउने जनैलाई ब्रम्हसुत्र अथवा ज्ञानको धागो समेत भनिन्छ ।

जनैमा दुई शिखा हुन्छ जसमध्ये एउटा शिखाका तीन डोरालाई ब्रह्मा, विष्णु र महेश र अर्को शिखाका तीन डोरालाई कर्म, उपासना र ज्ञानको रुपमा लिईन्छ । जनै लगाउनेले माछा, मासु, मदिरा सेवन गर्न नहुने विधान रहेको छ ।

यसै दिन शरीर शुद्ध गरी देवता, अरुन्धतीसहित सप्तऋषिहरू कश्यप, अत्रि, भारद्वाज, गौतम, जमदग्नि, वशिष्ठ र विश्वामित्र र पितृलाई पनि तर्पण गरिने भएकाले नै जनैपुर्णिमाको दिनलाई ऋषितर्पणी समेत भन्ने गरिएको हो ।

यसदिन गुरु पुरोहितको हातबाट मन्त्रोच्चारणगरी तयार गरेको रक्षासुत्र डोरो बाँच्ने प्रचलन पनि रहेको छ। गुरु पुरोहितहरूले मानव रक्षाका लागि जप, तप र पूजा गरी तयार गरेको डोरो 'येन बद्धो बलिराजा दानवेन्द्रो महाबल तेन त्वां प्रतिबध्नामी रक्षेमा चलमाचल' मन्त्रोच्चारणका साथ यजमानहरूको हातको नाडीमा बाँधिदिने गर्दछ । यसरी डोरो बाँच्ने प्रचलनले यस दिनलाई रक्षाबन्धन पनि भनिन्छ ।

नेवार समुदायले भने पञ्चतत्व अर्थात होम गर्दा प्रयोग गरिने तत्व सहितको डोरो बाँच्ने प्रचलन रहेको छ । जसले भुत, प्रेत, पिशाच र मृत्युको भयबाट जोगाउने विश्वास गरिन्छ । विशेषत क्षेत्री बाहुनहरूले लगाउने डोरो र नेवार समुदायले लगाउने डोरो रक्षा गर्नकै निम्ति भएपनि नेवार समुदायमा तान्त्रिक विधि्ले डोरो तयार गर्ने र वैदिक विधि्ले बाँच्ने चलन रहेको संस्कृतिविद ओम धौभडेलले बताउँछन् । नेवार समुदायमा डोरो बाँध्दा बली राजाबाट रक्षा गरोस् भन्ने श्लोक वाचन गरि महिलाको बाँया र पुरुषको दायाँ हातमा डोरो बाच्ने गरिन्छ ।

यसै दिन कम्तीमा नौ प्रकारका विभिन्न गोडागुडीहरूको मिश्रण क्वा:ती जसको नेपाली रुपान्तरण तातो भोल खाने प्रचलन रहेको छ। विशेषगरी एकादशीको दिन भिजाएर टुसा उम्रिएको गोडागुडीको परिकार क्वा:ती खानाले शरीरमा ताप उत्पन्न हुने र वर्षायाममा लाग्ने चिसोको रोगबाट बच्ने, दुषित पानीका कारण लाग्ने रोगव्याधीले कमजोर पारेको शरिरलाई तागत दिने गर्दछ ।

नेवार समुदायको गुँपुन्ही

श्रावण शुक्ल पुर्णिमालाई नेवार समुदायले भने गुँपुन्ही पर्वको रुपमा मनाईन्छ । नेपाल

सम्बत्मा गुंलाथ्व पारुदेखि जलाथ्व पारुसम्मको एक महिना गुंला अर्थात नवौ महिना हो । गुंलामा पर्ने भएकाले यसको नेपालभाषामा गुंपुन्ही रहन गएको र नवौ महिना भएकोले पनि नेवार समुदायले कम्तीमा विभिन्न नौ प्रकारका गोडागुडीको मिश्रण क्वा:ती खाने गरेको हो ।

यही प्रचलन नेवार समुदायबाट विस्तार भएर अन्य समुदायले पनि यस दिन क्वा:ती खाने प्रचलन चलेको हो । क्वा:ती विशेषगरी मास, मुगी, केराउ, बोडी, चना, राजमा, सिमी, भट्मास, मकै, वकुलालगायत कम्तीमा नौ थरी गोडागुडीको मिश्रणबाट बनेको हुन्छ ।

रोपाई र धान खेत गोडमेलको बेला तथा वर्षातको मौसम भएकाले तातो पोषणयुक्त आहारले शरिरलाई ताजगी बनाउने भएकाले पनि नेवार समुदायमा आहार विज्ञान अनुसार जनै पुर्णिमामा क्वा:ती खाने प्रचलन रहेको संस्कृतिविद् प्रा.डा. पुरुषोत्तमलोचन श्रेष्ठले जानकारी दिए ।

‘खाद्य विज्ञान र प्रकृतिको अनुपम मिलन नेवारी संस्कृतिमा रहेको छ । नेवार समुदाय मौसम अनुसारको चाडपर्व मनाउने र सोही अनुसारका खानेकुरा खाने गर्दछन यसको एउटा उदाहरण श्रावण शुक्ल पुर्णिमामा क्वा:ती खाने प्रचलन हो,’ उनले भने ।

भ्यागुताको पुजा

यसै दिन नेवार समुदायले वर्षा गराउन मद्दत गर्ने जीव भ्यागुतालाई पुज्ने प्रचलन रहेको छ । कृषकको मुख्य वाली धान लगाउने बेला पानी पार्न मद्दत पुर्‍याउने जीवको रुपमा भ्यागुतालाई लिने गरिन्छ । कृषकहरु प्राकृतिको पुजा गर्ने भएकोले मानव जीवनको सहयोगीको रुपमा भ्यागुतालाई विभिन्न परिकारका भोजन खुवाएर भ्यागुतालाई पुज्ने गर्दछन ।

वर्षा गराउने द्रुत तथा खेतबारीको शत्रु कीरा मारेर अन्न उब्जाउन सहयोग गर्ने प्राकृतिक देवताका रुपमा सिमिको पातमा चामल, रोटी, क्वा:ती, मुलाको ऐना र विशेष प्रकारको सुपारीलगायतका खाद्य परिकार राखेर खेत खेतमा गई किसानहरूले भ्यागुतालाई पुजा गर्ने तथा भोजन गराउने परम्परा रहेको प्रा. डा. श्रेष्ठ बताउँछन । जसलाई स्थानिय भाषामा व्याँचा जा: नक वानेगु भनिन्छ ।

मानिसको महान गुरुहरु मध्ये भ्यागुता पनि एक हो । त्यसैले यस दिन गुरुलाई पुज्ने अवसरको रुपमा लिई नेवार समुदायले भ्यागुता पुजा गरी धानबारीसम्म गई खाना खुवाउने प्रचलन बसेको उनको भनाई छ ।

भक्तपुरका विभिन्न कुण्डमा मेला जनैपुर्णिमाको अवसरमा भक्तपुरका विभिन्न कुण्डहरुमा मेला लाग्ने गर्दछ । नगरकोटको महादेव पोखरी र भक्तपुरको औद्योगिक क्षेत्रभित्र रहेको प्राचिन धल्चा पुखु: (कालदह) मा विहानैदेखि स्नान गर्ने भक्तजनहरूको घुईचो लाग्ने गर्दछ ।

गोसाईंकुण्डको प्रतिक मानिने नगरकोटको महादेव पोखरीमा स्थानीय तामाङ भ्क्रीहरूको विशेष मेला लाग्दछ । यस दिन परम्परागत भेषभुषामा सजिएर डम्फु बजाउँदै नाच्दै पोखरीमा स्नान गर्ने

प्रचलन रहेको संस्कृतिकर्मीहरु बताउँछन । जनैपुर्णिमाको दिन कुण्डहरुमा स्नान गरी महादेवको दर्शन गरे गुरुहरुको मन्त्र सिद्धी हुने विश्वास रहेको संस्कृतिकर्मी बताउँछज् ।

लोककथन अनुसार महादेवले कालकुट विष सेवन गरेपछि छटपटिएर गोसाईंकुण्ड जानेक्रममा नगरकोटमा बास बसेको धार्मिक विश्वासको आधारमा यस दिन सो कुण्डमा मेला लाग्ने गरेको अर्का संस्कृतिकर्मी प्रा. डा. पुरुषोत्तम लोचन श्रेष्ठले बताउँछन् । उनले ‘ गोसाईंकुण्ड जान नसक्ने भक्तजनहरूले यो कुण्डमा स्नान गरे गोसाईंकुण्डमा स्नान गरे सरह नै पुण्य प्राप्त हुने जनविश्वास रहेको बताए । त्यसैगरी गोसाईंकुण्डकै प्रतिक मानिने भक्तपुरको धल्चा पुखु: (कालदह)मा पनि विहानैदेखि स्नान गर्नेको भिड लाग्दछ । यो दहमा स्नान गरी पोखरी छेउमा रहेको महादेव र दरवारस्क्वायरस्थित शिलु महादेव (फसी देग:) को दर्शन गरे गोसाईंकुण्ड गए सरह पुण्य प्राप्त हुने जनविश्वास रहेको पाईन्छ ।

यस दिन कालदहमा स्नान गरी महादेवको पुजाअर्चना गरे सुख, शान्ति र पुण्य प्राप्ति हुन्छ भन्ने धार्मिक विश्वास र मान्यता समेत रहेको छ । कालदहमा स्नानपछि भक्तजनहरु जनै फेर्ने र रक्षा बन्धनको प्रतिक हातमा डोरो बाँच्ने गर्दछन ।

मधेशी समुदायको राखी

यसै दिन मधेशी समुदायले दिदी बहिनीले आफ्ना दाजुभाइलाई प्रेमको प्रतिकको रुपमा हातमा राखी बाँधी दिने प्रचलन रहेको छ । यो पर्व तराईको मधेश र हाल उपत्यका र पहाडी क्षेत्रमा धुमधामले मनाईन्छ । मधेशी समुदायका दिदी बहिनीहरूले आ-आफ्ना दाजु भाईको दिर्घायुको कामना गर्दै रक्षा कवचको प्रतिक हातमा रंगीविरंगी राखी बाँधिएर राखी पर्व मनाउने गर्दछ । दिदीबहिनीले दाजुभाईलाई नाडीमा राखी बाँधेर दीर्घायू तथा प्रगतिको कामना गर्दै आशिष दिने गर्छिन भने दाजुभाईले पनि सक्दो उपहार दिने प्रचलन छ ।

पछिल्लो समय यो संस्कृति काठमाडौं उपत्यकालगायत पहाडमा पनि विस्तार भएको छ । आधुनिक प्रविधिको विकाससँगै एक समुदायको संस्कृति अन्य समुदायले पनि अनुसरण गर्ने क्रममा राखी बाँच्ने चलन मधेशी बाहेकका अन्य समुदायले पनि अनुशरण गर्न थालेको हो ।

राखी बाँच्ने संस्कृति दिदीबहिनी र दाजुभाईबीचको आपसी प्रेम, सद्भाव बढाउनुका साथै एक अर्कामा भातृत्वको भावना जागृत गराउने पर्व हो ।

पहाडी समुदायमा दाजुभाईको दिर्घायुको कामना गर्दै तिहारमा भाईटिका गरेजस्तै मधेसी समुदायमा राखी बाँच्ने संस्कृति रहेको संस्कृतिकर्मीहरु बताउँछज् । राखी बाँच्ने संस्कृति हाम्रै नेपालका मिथिलाञ्चल लगायतका तराई- मधेश क्षेत्रको संस्कृति भएकोले बिस्तारै अन्य समुदायमा पनि यसको प्रभाव बढ्दै जानु सामाजिक सद्भावका लागि उत्तम भएको संस्कृतिकर्मीहरूको कथन छ ।

नेक प्रति विद्यार्थीको आकर्षण, प्रवेश परीक्षामा उत्साहजनक सहभागीता

काठमाडौं । नेपालमै सर्वसुलभ शुल्कमा गुणस्तरीय इन्जिनियरिङ शिक्षा प्रदान गर्ने हेतूले स्थापित नेपाल इन्जिनियरिङ कलेज (नेक) ले नयाँ शैक्षिक सत्रका लागि लिएको प्रवेश परीक्षामा विद्यार्थीको उत्साहजनक सहभागीता रहेको छ । शनिबार चाँगुनारायण-४ भक्तपुरमा दिइएको पहिलो प्रवेश परीक्षामै कक्षा १२ पास गरेका विद्यार्थीहरूले उत्साहजनक सहभागीता जनाए ।

स्नातक तहमा इन्जिनियरिङ विधाका ६ वटा विषयमा लिइएको प्रवेश परीक्षामा देशभरबाट विद्यार्थीहरूले सहभागीता जनाएको कलेजका प्राचार्य सह प्राध्यापक दुर्गाप्रसाद भण्डारीले जानकारी दिए । ४८० कूल सिटको प्रवेश परीक्षामा झण्डै आधा सिटमा विद्यार्थीहरूले परीक्षा दिएका छन् । ‘स्नातक तहका सिभिल इन्जिनियरिङ, सिभिल एण्ड रुरल, कम्प्युटर इन्जिनियरिङ, इलेक्ट्रोनिक्स एण्ड इलेक्ट्रिक, इलेक्ट्रोनिक्स एण्ड कम्प्युनिकेशन तथा आर्किटेक्ट विषयको प्रवेश परीक्षामा विद्यार्थीहरूको उत्साहजनक रुपमा सहभागीता रह्यो ।’ विद्यार्थीहरूको उत्साहजनक सहभागीताले पनि नेपालमै सर्वसुलभ रुपमा गुणस्तरीय इन्जिनियरिङ शिक्षा पाउन सकिन्छ भन्ने विश्वास विद्यार्थीहरूमा देखिएको प्राचार्य भण्डारीले बताए ।

प्रवेश परीक्षाको निरिक्षणका लागि पोखरा विश्वविद्यालयका प्राध्यापक माधवप्रसाद कोइरालाले विश्वविद्यालयले पुराना पाठ्यक्रमलाई परिमार्जन गरेर नयाँ बनाइएकोले पनि विद्यार्थीहरूको आकर्षण बढेको बताए । कोभिड-१९ पछि विश्वविद्यालयले विद्यार्थीहरूलाई विश्वव्यापी प्रतिष्पर्धा गराउन पुरानो मोडल हटाएर नयाँ मोडलको पाठ्यक्रम तयार पारिएको जिकीर गरे । ‘पोखरा विश्वविद्यालयबाट सञ्चालित धेरै विषयहरूको पाठ्यक्रमहरु चेन्ज गरेका छौं । नेपाली विद्यार्थीहरु विदेश नजाउन् स्वदेशमै अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको शिक्षा दिनुपर्छ भनेर विश्वविद्यालय सचेत छ ।’ प्राध्यापक कोइरालाले भने ।

प्रवेश परीक्षाको निरिक्षणमा आएका नेपाल इन्जिनियरिङ कलेज सञ्चालक समितिका अध्यक्ष तथा चाँगुनारायण नगरपालिकाका मेयर जीवन खत्रीले स्वदेशमै अन्तर्राष्ट्रियस्तरको इन्जिनियरिङ शिक्षा दिन सकिन्छ भन्ने कुरा नेपाल इन्जिनियरिङ कलेजले प्रमाणित गरेको बताए । पछिल्लो समय कक्षा १२ पास गर्ने वित्तिकै विद्यार्थीहरु विदेश गईहाल्ने गलत ट्रेन्डको विकास हुँदा देशमा युवा जनशक्ति अभाव हुनसक्ने चिन्तासमेत व्यक्त गर्दै कम्तिमा व्याचलर तहको अध्ययन नेपालमा गर्नुपर्ने जिकीर गरे । ‘नेपालको इन्जिनियरिङ शिक्षा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको छ । हतारमा कुनै ज्ञान र सीप विना विदेश जाँदा धेरै समस्याहरु आइपर्दछ । देखासिकी र लहडमा नजाउँ ।’ नेपाल इन्जिनियरिङ कलेजमा अध्ययन गर्दा विद्यार्थीले धेरै फाइदा लिन सक्ने अध्यक्ष खत्रीले बताए ।

प्रवेश परीक्षामा सहभागिता जनाएका संखुवासभाका विद्यार्थी रञ्जन अर्यालले एआई, मसिन लर्निङ जस्ता नयाँ विषयहरु पोखरा विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रममा रहेकाले नेपाल इन्जिनियरिङ कलेज छनौट गरेको बताए । ‘यहाँ फुलटाइम फ्याकल्टी हुदो रहेछ । ल्याब, पुस्तकालय पनि अन्य कलेजको दाँजोमा राम्रो रहेछ । त्योसँगै आइटीका नयाँ टेक्नोलोजी एआई, मसिन लर्निङ जस्ता विषयहरु पनि रहेछ ।’ कलेजले दिने छात्रवृत्ति पनि आफुलाई मन परेको विद्यार्थी अर्यालले बताए ।

सन् १९९४ मा मुनाफारहित सामाजिक शैक्षिक संस्थाका रुपमा सञ्चालित नेपाल इन्जिनियरिङ कलेजमा स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहको अध्ययन अध्यापन हुने गरेको छ । कलेजमा विद्यार्थीको घुईचो लाग्नुमा कलेजले हरेक वर्ष दिने आकर्षक छात्रवृत्ति पनि एक हो । प्रत्येक वर्ष कलेजले स्थानीय पालिका, वडा तहदेखि प्रादेशिक, सेमेस्टर टपर, कलेज टपर लगायत विभिन्न शिर्षकमा १५ करोड बराबरको छात्रवृत्ति दिईदै आएको जनाएको छ ।

गुणस्तरीय इन्जिनियरिङ शिक्षा प्रदान गर्दै आइरहेको यो कलेजलाई नेपाल इन्जिनियरिङ कार्डिनसलले २०६० सालदेखि लगातार स्थायी अनुमति दिँदै आएको छ । कार्डिनसलले हरेक वर्ष देशभर सञ्चालित कलेजहरूको शैक्षिक, भौतिक, प्राविधिक मुल्यांकन गरी स्थायी र अस्थायी अनुमति दिने गरेको छ । कलेजले अर्को प्रवेश परीक्षा केही समयमै सञ्चालन गर्ने बताएको छ ।

बिनायकमा वादविवाद प्रतियोगिता सम्पन्न

भक्तपुर । बालबालिका भित्रको अन्तर्निहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गराउने उद्देश्यले विनायक शिक्षा निकेतन इडिलस स्कुलले भाद्र २ गते आइतबार ८ देखि १० सम्मका विद्यार्थीहरु बिच “वैदेशिक रोजगारले देश विकास हुन्छ” भन्ने शिर्षकमा वादविवाद प्रतियोगिता सम्पन्न गरेको छ । उक्त प्रतियोगिता ८,९ र १० कक्षाका विद्यार्थी बिच भएको थियो । वादविवाद प्रतियोगितामा १६ वक्ताहरूले आ-आफ्ना विचार प्रस्तुत गरेका थिए । निकै उत्साहजनक रुपमा सम्पन्न वादविवाद प्रतियोगितामा कृषा प्रजापती कक्षा ९ प्रथम, अमृता गोले कक्षा ९, द्वितीय र प्रतीक दुङ्गेल कक्षा ९ तृतीय भएका थिए ।

वादविवाद प्रतियोगितामा विद्यालयका सहायक प्रिन्सिपल प्रेम निरौलाले वादविवादको महत्व तथा यसले पढाइमा पुग्ने सहयोग तथा वादविवादले विद्यार्थीहरु तार्किक बनाउने विचार राखेका थिए । साथै विद्यालयका माध्यमिक तह संयोजक शैलेन्द्र कुमार भट्टराइले विद्यार्थी जहिले पनि सृजनशील हुनुपर्ने, सृजनशील विद्यार्थी नै जीवनमा सफल हुने बताए । कार्यक्रमलाई कक्षा १० का छात्राहरु अमृता गोले तथा नेहा श्रेष्ठले संचालनका क्रममा यस्ता कार्यक्रमले हामी विद्यार्थीहरु सृजनशील हुने र तर्क बितर्क र खन्डन मण्डन गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि हुने भएकाले पढाइमात्र होइन वास्तविक जीवनमा समेत धेरै मद्दत पुग्ने भएकाले यस्तो कार्यक्रम निरन्तर गरिरहने विनायक शिक्षा प्रति कृतज्ञता व्यक्त गरे ।

थिमि टाइम्स

— छिमेकी तथा आफना साथीभाइको निन्दा गर्ने बानी परापूर्व कालबाटै मानिसको मनोरंजनको विषय बन्दै आएको छ ।

- प्रेमचन्द

सम्पादकीय

नेपालको पहिचान बचाउन लागि परौं !

नेपाल बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक र बहु सम्प्रदायको बसोबास भएको सानो मुलुक हो । यहाँको माटोमा समेत बहुआयामिक विविधता रहेको छ । साथै नेपालमा एकै समय तिथीमा पनि नेपालमा रहेका विविध सम्प्रदायका मानिसहरूले आफ्नै मौलिक परम्परा अनुरूप चाड पर्व मनाउने गरिएको तथ्य सबैमा विदितै छ ।

तर नेपालमा लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापनाका पछिल्ला दिनहरूमा पनि विगतका शासन व्यवस्थामा कायम रहेका एकल सोच विद्यमान रहेको छ । अहिले पनि देशमा एउटै भाषाको बोलवाला रहेको छ । सार्थ साँस्कृतिक र अन्य क्षेत्रमा समेत एकै जातिले मान्ने पर्व जात्रालाई राष्ट्रिय चाडको मान्यता दिइने गरेको छ । त्यस्तै गरी देशमा स्थापित भएका राष्ट्रिय सांस्कृतिक सम्पदाहरू जुन देशमा मात्र होइन विदेशमा समेत फैलिएको सांस्कृतिक पहिचानको नामहरू खसकरण गर्दै तिनलाई ती एकल वर्गकै सम्पदाको रूपमा चिनाउन राज्य सयन्त्र लागेको देखिन्छ । यसरी विविधि भाषाभाषी, सम्प्रदाय र सांस्कृतिक मूल्यमान्यता रहेको यो सानो देशमा एकल भाषिक, जातिय र सांस्कृतिक पहिचान कायम गर्न खोज्ने प्रवृति हिजो पनि थियो र आज पनि कायम रहेको छ । तर आज एक कदम अगाडि बढेर कसैले पहिचानको नारा उठाएमा त्यसलाई साम्प्रदायिक हिंसा फैलाउने र राज्यमा द्वेष मैलाउन खोजेको आरोप लगाउने गरिएको छ ।

यी त भए राज्य पक्षका कुरा । हामी आफै पनि आफ्नो राष्ट्रिय भाषा, पहिचान र संस्कृति प्रति बोझ बन्दै गइरहका छौं । हामीहरू विदेशी संस्कृतिको देखासिकी गर्ने गर्दछौं । अनि आफ्नो मौलिक पहिचान प्रति हेय भाव राख्ने गर्दछौं । त्यसमाथि हामीहरू आफै पनि मौलिक नामहरू विगारेर नेपाली भाषामा रूपान्तर गर्ने कार्यमा अगाडि छौं । हामी आफै आफ्नो मौलिक नामलाई अरुलाई बुझाउन र अरुलाई चिनाउने र व्याख्या गर्ने नाममा अनुवाद गर्ने कार्यमा अगाडि देखिएका छौं । सामान्यता व्याकरण अनुसार कुनै पनि नामहरूको स्वरूप परिवर्तन हुँदैन । त्यसले स्थान, नामलाई मात्र बुझाउने गर्दछ ।

आज देशमा रहेका मौलिक नामहरू, सम्पदाका नाम, स्थान र मठमन्दिर, पाटी पौवा र पोखरीहरूको नामसमेत खसकरण बनिसकेको अवस्था छ । जसलाई परिवर्तन गर्न अब सायद गाह्रो होला । तर पनि हामीले आफ्नो भाषा अनुरूपको नामहरू दैनिक जीवनमा प्रयोग गर्ने गरौं । जुन आज पनि हाम्रो जनजिब्रो भुण्डिएको छ । त्यसलाई खसकरण र रोमन करण गर्ने काम बन्द गरौं । किनकी पहिचानले नै मानव इतिहास, मानवीय जनजीवनको विकासक्रमसँगै मानव विकासको श्रृङ्खला अध्ययनमा ठूलो भूमिका रहको छ । त्यसैले देशमा रहेको विविध जातजातीको सांस्कृतिक तथा स्थान नामहरू रूपान्तरण गर्ने भन्दा स्थानीयतालाई नै प्रयोग गरी नेपालको पहिचान बचाउन लागि परौं ।

हनुमन्ते खोला : हिजो, आज र भोलि

● कृष्ण प्रजापति

रत्नाचुर पर्वतको नामले प्रसिद्ध हाल नगरकोट कहाँलिएको महादेव पोखरी क्षेत्रबाट सुरु हुने हलाहल र चम्पा नदीसँगै अन्य तीन नदीबाट बनेको महादेव खोला हनुमन्ते कुनै बखत अति निर्मल, स्वच्छ र कलकल पानी बहने सदावहार नदी थियो । ठाउँ ठाउँमा बस्ती बिस्तार, बस्तीको फोहर नदीमा फाल्ने लगायत ढल निकास समेत नदीमै सीधा मिसाएपछि सुन्दर नदी ढलमा परिणत भएको छ । अहिले पनि मानव बस्ती सुरु हुनु भन्दा अलि माथि महादेव खोला कै नामले चिनिने गोसः पुल सम्म लुगा धुन सम्म मिल्ने खालको सङ्गो पानी नै बगिरहेको पाइन्छ । तर महादेव खोलाको पानी बस्ती सुरु हुने स्थान ब्रम्हायणी देखि तल बगे सँगै ढल निकास मिसाएका कारण हनुमन्ते खोलाको रुप निकै बिग्रिएको देखिन्छ ।

सुरुमा महादेव पोखरी रहेको क्षेत्र वा नगरकोट डाँडाको नामले प्रसिद्ध रत्नाचुर पर्वतबाट बगेर आउने पानी पूर्वमा टुकुचा हुँदै काभ्रे जिल्लातिर र पश्चिममा भने हलाहल र चम्पा नदी भएर मणिकर्णिका घाट पुग्ने गर्दछ । मणिकर्णिका घाट वीर, भद्रा र तमासा गरी तीन नदीहरू सहित हलाहल र चम्पा नदी मिसिएर आउने संगम स्थल हो । सुडाल र बागीश्वरीको बीच बगरबाट बहने चम्पा नदी र तेलकोटबाट आएका तीन नदी मिसिने ठाउँमा परापूर्व कालदेखि नै दसनामी समुदाय गिरी, पुरी, भारती र वन समुदायको दाहा संस्कार गर्ने चलन थियो । दशनामी सन्यासी समुदायले पहिला मान्छे मर्दा उक्त स्थानमा आफ्नो निजी जग्गा हुँदासम्म निजी जग्गामा नै लगेर लाश गाँदने चलन थियो । हाल आएर ती सबै समुदायहरूले बाध्य भएर मणिकर्णिका घाटमा लगेर लाश जलाउने चलन सुरु गरेको छ । त्यहाँ लाश जलाउन ल्याउनेहरूलाई निःशुल्क दाउराको बन्दोबस्त गरिएको छ ।

दशनामी समुदाय मध्ये पनि पुरी वर्गको जुना अखडा नेपालमा सोही मणिकर्णिका घाटमा मात्रै स्थापना गरिएको छ । काशि बनारसमा केन्द्र रहेको उक्त सन्यासी समुदायको अखडा भ्रापाको गौरीगञ्जमा स्थापना गरिएको गिरी दशनामी समुदायको अखडा पछिको पहिलो हो । मणिकर्णिका घाटमा प्रत्येक महिना चौथो बिहिवार तुलसीकृत रामायण वाचन हुने गर्दछ । प्रत्येक दिन आरती पूजा र हवना, हरितालिका तीजमा भागवत वाचन, पितृ कार्य तथा बालाचतुर्दशी र शिवरात्रीमा ठूलो मेला नै लाग्ने गर्दछ । सो मेला र भागवत वाचनको कार्य ३६ वर्ष अगाडिदेखि निरन्तर चलिरेहेको २०५४ सालदेखि उक्त घाटको संरक्षक रहनु भएका कल्याणपुरी महाराज बताउनु हुन्छ । २०५२ सालदेखि उक्त स्थानमा हालसम्म दैनिक रुपमा रामायण भजन गाउने चलन रहेको श्री रामायण भजन मण्डल तथा मणिकर्णिका घाट सुधार संघका संस्थापक अध्यक्ष बलराम काफ्ले बताउँछन् । हाल सो घाटमा पुग्ने राम्रो बाटो बन्न गइरहेको पनि छ ।

मर्दा मान्छे पोल्ने सामान्य बगर रहेको उक्त स्थानमा केही सुधार गर्ने कार्यको प्रारम्भ २०५२ सालमा भएको थियो । पहिलो पल्ट उक्त स्थानमा मणिकर्णिकेश्वर महादेव स्थापना गरी भजनलाई निरन्तरता दिने

कार्य भयो । हाल नयाँ ठूलो मन्दिर निर्माण गरी मणिकर्णिकेश्वर महादेव प्रतिष्ठापनको लागि प्रयास भइरहेको छ । २०५४ सालबाटै धुमि वाल्ने चलन गरेर दैनिक हवल कुण्डमा अखण्ड वत्तीको व्यवस्था गरिएको छ । रामायण भजन पाटी भनेर चिनिने ढुंगे पाटीसँगै हाल व्यवस्थित भजन गृह समेत निर्माण भएको छ । हालसालै गुरुकुलको रुपमा पनि प्रयोग गरिरहेको भवनलाई अशक्तहरू आएमा राख्ने घाट अस्पतालको रुपमा पनि प्रयोग गर्ने गरी उक्त घाटको दक्षिणपूर्वी भवनलाई बृद्धाश्रमको रुपमा पनि विकास गरिएको छ ।

उक्त स्थानसम्मको नदीको पानी स्वच्छ र नदीको पानीमा माछाहरु खेलिरहेको पनि नांगो आँखाले देख्न सकिन्छ । वरपर वन, जंगल र खुल्ला ठाउँ पनि प्रशस्तै रहेकाले सो स्थान हेर्न लायक स्थान पनि हो । समितिको २८।२९ रोपनी जग्गा भित्र हाल दुईवटा मूर्दा पोल्ने दीपको बन्दोबस्त गरिएको छ । थप पाँचवटा निर्माणाधिन अवस्थामा रहेका छन् । घाटलाई अझ सुन्दर बनाउने क्रममा २०६४ सालमा त्यहाँ लखलख महादेव भनेर ६४ शिवलिंग बनाएको छ । सँगै हवन कुण्ड रहेको छ । हनुमान, सप्तर्षि ऋषि लगायत नारायण कुन्दलको सुन्दर आकृतिहरूले उक्त घाटमा आउने दर्शकहरू तानिन्छन् । ती सबैको बाबजुट चित्तामा मान्छे पोलेपछि पानीले सफा गर्न मिल्ने गरी सो चित्तालाई खोलातिर फर्काएर निकासको समेत बन्दोबस्त गरिएको छ । हाल त्यहाँ वत्ती र खानेपानीको राम्रो व्यवस्था छ ।

मर्दा मान्छे पोल्ने मरण घाट भनिने उक्त मणिकर्णिका घाटको नाम कसरी रहन गयो भन्ने विषयमा कल्याणपुरी महाराजको भनाई यस्तो छ । कुनै बखत शंकरले कालकूट विष सेवन गर्दा असह्य भएर महादेव पोखरी भनिने हालको पोखरीमा दुबेछ । तैपनि आफूलाई सहज नभएपछि कैलाश पर्वतमा जाने क्रममा यस वीर, भद्रा, तमासा, हलाहल र चम्पा नदीको संगम स्थलमा आएर नुहाउने क्रममा उनको कानको मुहारिल कुन्दल त्यहाँ खसेछ । सोही बेला देखि उक्त धामको नाम मणिकर्णिका धाम भएछ । यस पवित्र स्थानको बारे नेपाल महात्म्यको हिमवत खण्डमा उल्लेख गरेको छ ।

खपका नेवाः समुदायमा खुजः कुला भनेर चिनिने सुडाल, बागीश्वरी, नगरकोट र छाँलिङ्गको दोसाधवाट बहने उक्त महादेव खोल सुधारको लागि सोही स्थानदेखि कार्य थाल्नु पर्ने देखिन्छ । महादेव खोलाको सुधारको लागि चाँगुनारायण नगरपालिकाले महादेव खोला सुधारको बृहत गुरुयोजना पनि बनाएको छ । उत्तरकाशि धाम भनेर पनि चिनिने सो स्थानबाट अलि तल आएपछि ठाउँ ठाउँमा खेती गर्नको लागि नहर बनाएर राजकुलोहरु निर्माण गरिएका छन् । महादेव खोलाको पानीलाई विक्रम संवत १९९६ सालतिर मुहानपोखरीबाटै फलामे पाइप बिछ्याएर जुद्धशमशेरको पालादेखि निरन्तर वासवारीको रिजर्भ टैकी भरेर भक्तपुर नगर पुयाई तत्कालीन जुद्धधारा मार्फत् पानी ख्वाइराखेको देखिन्छ । सो कार्यलाई भने हाल काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी लिमिटेड केयूकेएलले निरन्तरता दिइरहेको छ ।

मणिकर्णिका धामबाट

बगेर आउने पानी मूलसाँघु भएर ब्रम्हायणी पुग्दासम्म केही मात्रामा फोहर भैसकछन् । कारण मूलसाँघुदेखि गोसः पुल सम्मको बगरमा पहिला फराकिलो बाटो नहुँदा सम्म पम्पले पानी तानेर खेती गर्ने र ईट्टा भट्टाको लागि पानी तान्ने मात्रै गरिन्थ्यो । अहिले सडक फराकिलो पारेर २०७२ सालको भूकम्पमा नगरमा भत्किएका घरहरुको भग्नावशेषलाई सो नदीको किनारमा बिछ्याएर गाडी तथा ट्याक्टरसम्म जान मिल्ने गरेपछि भने मरेका कुकुर, मरेका कुखुराहरु, घरको नकुहिने प्लाष्टिकका सामग्री लगायत अनेकौँ थरीका फोहर फाल्ने सुरक्षित डम्पिङ्ग साइटको रुपमा उक्त स्थान परिणत भएको छ । वातावरण संरक्षण मञ्चले २०८० सालको वैशाख ११ गते डिभजन वन कार्यालयको सहयोगमा गोसः पुलदेखि मूलसाँघु सम्मको नदी सफाई कार्यक्रमको क्रममा, उक्त स्थानबाट शिशाका बोरा, चप्पलका बोरा, मरेका कुखुराहरु सहितका बोराहरु तथा अन्य नकुहिने फोहरहरु समेत एक ट्रक जम्मा पारेपछि उक्त कुरालाई पुष्टि गरेको थियो ।

भक्तपुर नगरका नेवाः समुदायले परापूर्व कालदेखि शहर भन्दा अलि पर दीप बनाएर मूर्दा पोल्ने क्रममा कालगतिले मरेका घाटवर जनको अत्यष्टि ब्रम्हायणी घाटमा ल्याएर गर्ने गरेको पाइन्छ । नवदुर्गाको देवगण सृष्टि हुने ब्रम्हायणी कुण्ड जस्तो पवित्र स्थानमा अहिले खड्गी, मानन्धर र साधारण किसान जातिले चलाउने गरी उक्त स्थानमा तीन वटा दीपहरुको बन्दोबस्त गरिएका छन् । सो स्थान सम्म आइपुग्दा केही मात्रामा पानी धमिलो हुने गरेको देखिन्छ । तीस चालिस वर्ष अगाडिसम्म निकै धेरै मात्रामा माछाहरु पाउने गरेको सो खोलामा हाल पटककै माछाका भुराहरु भेटिन्दैनन् । खेतबारीमा विपादीको प्रयोग र किटनाशक औषधी सहित रासायनिक मलको अत्यधिक प्रयोगले माथिबाट स्वच्छ पानी बगेर आएपनि ब्रम्हायणी मन्दिर किनारसम्म पुग्दा पानीमा निकै धेरै रासायनिक मिश्रण भइसके भएकाले पनि यो अवस्था सिर्जना भएको हो ।

ब्रम्हायणी पुलसँगै चोखा, दुगुरे प्लानिङ्गको ढल मिसाइएको देखिन्छ । त्यसपछि विस्तारै नदी दुर्घन्धित हुन थाल्छन् । वर्षादको बेला अत्यधिक पानी बग्ने भएर केही गन्धको आभास नभएपनि ब्रम्हायणीदेखि माहेश्वरी बस्ती पुरदा ठाउँ ठाउँमा बस्तीको पानी सीधै खोलामा मिसाएको देखिन्छ । त्यसबाट पनि खोला अत्यन्तै फोहर बन्न पुगेको हो । हाल सम्म पनि गोसः पुलको माथि मूलसाँघुसम्म हिडेर दुल्ने हो भने कयौँ खालका घना जंगल भित्र मात्रै पाउन सकिने खालका लामपुच्छे चरा, विभिन्न जातिका जंगली पक्षी र सुतुरमुर्गहरूलाई भेटाउन सकिन्छ । यस्तो सुन्दर महादेव खोला हनुमन्ते खोलाको संरक्षणको लागि बस्तीबाट आउने फोहर ढललाई अन्यत्र पठाउनु जरूरी देखिन्छ । त्यसको लागि कसले पहल गर्ने भन्ने सवाल छ ।

हाम्रा पूर्खाले नदी वरपर नै बस्ती सुरु गरेर नदी सभ्यतालाई संरक्षण गरेका थिए । आज बस्ती चालिस वर्ष अगाडि सम्म ब्रम्हायणी, माहेश्वरी जस्ता घाटमा आइमाईहरु लुगा धुने गर्दथ्यो भने कतिपयले गाई भैसीलाई आहालको रुपमा जिउ

सफा गराउन र पानी ख्वाउन महादेव खोलाको पानी नै प्रयोग गर्ने चलन थियो । तर हामी भने नदी नै फोहर पारेर आफूले आफैलाई गन्हाउने बनाइरहेका छौँ । त्यसरी नदी सफा भएकै कारण माहेश्वरी घाटमा मान्छे मर्दा पर्दा कपाल खौरने दुव्यंके फल्चाको निर्माण गरी चोख्याउने चलन रहेको हुनु पर्दछ । साथै हनुमानघाट ख्वहमा पनि विविध खालका धार्मिक एवं सांस्कृतिक क्रियाकलापहरु हुने गरेको हुनु पर्दछ । कयौँ पुस्ता अगाडि नै देशका ९९ वटा घाट मध्ये पनि एउटा प्रमुख घाटको रुपमा हनुमान घाटले ठाउँ ओगटेको थियो । कुनै बखत हनुमान घाटमा वाल्मिकी ऋषि जस्ता रामायण लेख्ने ऋषिको पनि आगमन भएको देखिन्छ । हाल उक्त घाटको छेऊमा वाल्मिकी ऋषिको समाधिस्थल वा पुरिएको स्थानको रुपमा बल्मिकेश्वर महादेव स्थापना गरिएको पाइन्छ ।

सिपाडोलतिरबाट अत्यन्तै छुँगछींगिएर आउने क्रोधित वीरा नदी, खुजः कुलातिरबाट शान्त भएर विस्तारै बहँदै आउने भद्रा नदी बीच त्यही दुलो भित्रबाट पानी निस्केर आउने तमासा वा ख्वँ रह फेदबाट आउने मूलबाट सुरु हुने नदी मिलेर हनुमान घाट त्रिवेणी हुने गर्दछ । परापूर्व कालमा राम र रामभक्त हनुमान सँगै एउटै पातमा भोजन गर्न बाध्य भएछन् । सोही बखत आफ्नो मालिकलाई आफ्नो जुठो कसरी ख्वाउने भनेर ख्यामितको मर्यादा राख्नको लागि हनुमानले पछाडि पुच्छरबाट जमीन खनेर पानी निकाली मूल फुटाएर हात धुने गरेको भन्ने जमीन भित्रबाट बहने मूलको पानी भने अहिलेसम्म पनि हनुमान घाट त्रिवेणीमा प्रत्यक्ष देख्न पाइन्छ ।

माघ महिना भर तीलमाधव नारायणको मेला लाग्ने उक्त स्थानमा सो त्रिवेणीमा रहेको मूल फुटेर आउने तमासा नदीको पानीमै दिनहुँ जसो अहिले भक्तजनहरु प्रत्येक बिहान टाउको मात्रै बाहिर निकालेर पानीमा दुब्ने गर्दछन् । पुरुष ब्रतालुहरु त्यसरी धर्मको नाममा पानीमा दुबिरहनको लागि ठाउँ ठाउँबाट गुल्टैदै त्यहाँ पुग्ने गर्दछन् भने महिलाहरु पनि सो त्रिवेणी रहेको स्थानमै बिहान नुहाएर पवित्र बनी दिनको एक छाक मात्रै चोखो भएर खाइकन चप्पल सम्म नलगाई एक महिनाको कठीन ब्रत बस्ने चलन यद्यपि छुँदैछ । कुनै बखत मल्ल राजवंशका दुई राजकुमारहरु समेत उक्त कठीन ब्रत बस्न आएको इतिहासमा देखिन्छ । माघ महिनाभर प्रत्येक दिन राजोपाध्याय बाहुनले बोकेर तीलमाधव नारायणको मूर्तिलाई त्रिवेणीमा स्नान गराउन ल्याउने र पूजापाठ गराउने चलन छ । अरु बेला भने उक्त मूर्ति कर्माचार्यहरुको गुथिले सुरक्षित राख्ने गर्दछन् । उक्त गुथिको अभिलेख र मूर्तिको बनौटले पनि आएको इतिहासमा लाग्ने साली नदीको माधवनारायण मेला भन्दा पनि पहिले देखि भक्तपुरको हनुमानघाटमा उक्त तीलमाधवनारायणको मेला लाग्ने चलन रहेको प्रमाणित हुन्छ ।

लिच्छवि कालमा हनुमान घाटलाई खुसि बिहारको नामले चिनिन्थ्यो । उक्त स्थानमा हालसम्म पनि लिच्छविकालीन बहाः बहीको अस्तित्व रहेको पाइन्छ । पछि हनुमानको मूर्ति स्थापना सँगै उक्त स्थानको नाम हनुमान घाट रहन पुगेको हो ।

बाँकी पेज ६ मा

कार्यक्रममा विभिन्न
आदिवासी सम्बद्ध संघसंस्था, विकास
साम्रोदार, अनुसन्धानकर्ताहरु,
वैश्वविद्यालयका प्राध्यापक तथा
व्यवार्थीहरु र सरकारी निकायका
प्रतिनिधिहरुको सहभागिता रहेको
थियो ।

